

הפתקר ראוי לתשומת לב, ולו גם משום שנתמטטו ברוסיה בשנים האחרונות מהקרים על העבר של היהודים. במידה שמתפרסמות עבודות מחקר בהיסטוריה היהודית הרי עיקר דיוגן ספרות ותיאטרון — שטחים רוחניים בחיי העם — ואילו החקירה כעברו האורגני של העם, המקיף שטחים שונים, מונחת. גם עובדה זו מעידה על הצטמקותם של חיי היהודים ברר סיה בפניה מצומצמת. משמחת העובדה שיש עוד ברוסיה יהודים המקדישים עצמם לחקר העבר של עמט — אמנם המחבר אינו פנים חדשות בשטח זה — ונעים לראות שהוא השתמש במחקרו הרבה בתעודות עבריות והוא מונה סידרה ארוכה של מקורות עבריים על מאורעות ת"ח-ת"ט, מהם, הידועים לקורא העברי ביהוד מ„ספר הדמעות“ לש. ברנפלד, ומהם שידועים לו שחת.

מהמקורות היהודיים הוא נעזר ביהוד בספר „יון מצולה“ לר' נתן גטע הנובר, ולא מקרה הדבר. הספר היה נסוף הרבה ונתחבב על העם ומשעת פירסומו ב־1653 בוונציה יצאו ממנו כמה וכמה מהדורות. הוא תורגם לאידיש (נדפס ב־1686) וגם בלשון זו יצא בכמה מהדורות. הוא הורגם גם לפולנית, צרפתית, גרמנית ורוסית. בארץ־ישראל יצא לפני כשנתיים ב„הוצאת הקיבוץ המאוחד“, בליות הקדמה של יעקב פייכמן וביאורים של י. היילפרין. כותבי תולדות ישראל הרבו להסתמך על הספר הזה, ודו"ב נוב כתב עליו לאמור: „הספר המכונה „יון מצולה“ מגיע בכמה מקומות לגובה של היסטוריוגרפיה מדעית: מתאר הוא בצבעים בהירים את חיי הקהילות הפנימיים ומכיר גם את הסיבות המדיניות והחברתיות של מרידות הקוזקים (דברי ימי עם עולם, כרך ז', עמ' 23). גם בורובוי גומר את ההלל על הספר באמרו: „ספק אם נגזים באמרנו כי הנובר, יותר מכל רושמי רשומות מבני דורו, ניגש לנושאו מתוך הבנה נכונה והגדרת הנורמים הסוציאליים ההיסטוריים של מלחמת האכרים, לא יתא גם משום הגזמה באמרנו, כי הנובר הבין את המאורעות יותר מכל ההיסטוריוגרפיה היהודית הבורגנית הלאומית.“ ובמקום אחר: „הדבר המפלה את הנובר מחוג בני דורו — שליטתו השלמה בשפה וטאקט ספרותי... ספרו של הנובר הוא ללא ספק אחד הגילויים המצוינים והבולטים ברקע האפור של הספרות העברית בימים ההם שהיתה בטבע של ירידה... בכל דמותו התרבותית של הנובר היה הרבה מהבלתי־רגיל המבדילו לטובה מהסביבה התרבותית היהודית־פולנית־אוקראינית באותם הימים ועושה אותו למין אירופי. היה בו הרבה מהמשכיל היהודי מערבה

אחינו בני ישראל מוכנים ומוזמנים לוותר על „קניינם“ אפילו בשביל המלך המשיח.

„בתהילה עמד ובא לפני מרי סאלם אלצהארי וטרח עמו ופירש לו. מיד נודעו מרי אלצהארי וקסץ כאילו עקצו עקרב:

מה אתה אומר? איך יוכל להיות שאני אפסיד את חלקי לעולם הבא ואאבד העולם הנצחי שכבר הוא בידי ואתן אותו בלעדי? — אבל זהו, יא מרי, בשביל המלך המשיח! — נצחו מרי סעיד.

„ולו! האם חסר לו? האם לא יש לו משלו? ולמה אני אתן לו את שלי?“

„אבל דוקא אנחנו צריכים ליתן לו את שלנו, כל חלק יקר ונעים שיש לנו וגנו ומשומר לנו, אז הוא יבוא, אז הוא יבוא!“ אך סאלם אלצהארי סמאן לוותר על חלקו לעולם הבא, וכן יהודים אחרים. נכשל מרי סעיד בנסיונו הנעלה להביא את המלך המשיח בהתנדבותם של יהודים, שאין נדבנותם מגעת אלא כדי מתן גרוש לעני. מרי סעיד נפטר כשהוא שרוי במרה שחורה, בודד לנפשו בחזיונותיו.

„היושבת בגנים“ פרק שירה הוא שחובו רצוף עצב והתלהבות. ניגון יהודי הוא הנוסך שכרון על הקורא הנרעש.

גזירות ת"ח באור־רמיה

יהודה רוניצ'נקו

Национально-освободительная война украинского народа и еврейское население. Кюбץ Исторические записки. издание академии наук С.С.С.Р. 1940

ספר יון מצולה, גזירות ת"ח-ת"ט, נתן גטע הנובר, הקיבוץ המאוחד, תש"ה.

המכון לדברי־הימים שליד האקדמיה למדעים במוסקבה מוציא מומן לזמן מאספים למחקר היסטורי. החומר מגוון מאד והוא מקיף תולדותיהם של העמ" מים השונים ברוסיה. באחד הקבצים (מס. 9 משנת 1940) שהגיע זה לא כבר לארץ נהפרכס מחקרו של ס. בורובוי, יהודי, איש אודיסה, ונושאו: „מלחמת השחרור הלאומית של העם האוקראיני בשלטון הפולנים והישוב היהודי באוקראינה“, בלשונו: גזירות ת"ח-ת"ט. המאמר תוסס 44 עמודים גדולים ולפי הערת המחבר אינו אלא קיצורו של מחקר גדול בתולדות היהודים באוקראינה במאה ה"ז והי"ח.

היהודים לא היו אלא נתונים בין הפטיש והסדן, ולא כן הדבר, לדעת בורובוי. הוא חותר לגלות כי היתה דיפרנציאציה חברתית בקרב היהודים וממילא היה בשכבות חברתיות שונות של היהודים יחס שונה לכוחות המתגושים — הפולנים והאוקראינים — בהאבקות הסראגית כל כך לישוב היהודי.

אין חידוש, כמובן, בעובדה שגם בימים ההם אנו מוצאים הבדלי מעמדות ביהדות. כזה קידמו את בורובוי היסטוריונים אחרים, אבל ספק רב אם עלה בידו להוכיח את אשר ביקש: את הבדלי היחס בתוך היהודים כלפי מלחמת המלניצקי.

היהודים עמדו לימין הפולנים, ולא רק באהדה ובתפילה, אלא גם בפועל ממש, כלוחמים, כמגינים ("יון מצולה", הוצאת הקיבוץ המאוחד, עמ' 40, עמ' 63 וכו'). עסקו גם בריגול, דבר שאינו מעוטר-ערך במלחמה ("יון מצולה" עמ' 35), אבל היש לראות את אלה כגילוי של עמידת האמידים שבין היהודים, כשכבה סוציאלית, לימין הפריצים הפולנים — כאשר יתאמץ בורובוי להוכיח — או שהיה זה רק אמצעי התגוננות של הישוב היהודי, שהיה צפוי לכליה גמורה אילו היתה יד האוקראינים על העליונה. לא נעלם מעיני החוקר דבר הדיפרנציאציה החברתית בקרב הקווקים, שהיו הנושאים העיקריים של המלחמה בפולנים, אמידי הקווקים צברו רכוש רב מהכנסות שונות ומבייות, חמלניצקי עצמו היה בעל נכסים, כדברי בעל "יון מצולה": "והיה מופלג בעשירות בצאן ובבקר ומקנה הרבה עד מאד", ואולם בורובוי אינו מהסס לקרוא למלחמת תילות חמלניצקי "מלחמת השחרור הלאומית", וכל כך למה? — ההגמוניה של המגנטים הפולנים עשתה את ניצול האכרים האוקראינים כמעט למונופולין בידיהם, מבלי תת לעשירי הקווקים את האפשרות להגיע למעמד של פיאודלים אמיתיים". השנאה לשליט הפולני, נושא הפיאודליזם באוקראינה, גישרה, איפוא, בין השכבות השונות בעם האוקראיני והפכה את המלחמה הזאת למלחמת שחרור, הגם שנושאה הפעילים ביותר — הקווקים האמידים — לא נתכוונו כלל לביטול הפיאודליזם, אלא להחלפת הפיאודלים, ואולם דוקא בעמידת היהודים על נפשם ממש — כי הקור' זקים לא שמו פדות בין עשיר לעני — מחטט החוקר היהודי הסוציאלי, תולה הררים בשערה מתוך היפוש תילוקי-דעות על יסוד הברלי מעמדות בין היהודים הגלחמים.

ולא זו אף זו: הנפגעים ביותר היו העניים, ולא העשירים. על פולנואה אנו קוראים: "וכאשר ראו השרים והיהודים שכלתה אליהם הרעה ונלכדה

ודרומה של אירופה שבהתפתחות הרוחנית השאירה התקופה החולפת של "הומניזם" אילו עקבות לא ברויים".

אבל גם להיבורים עבריים אחרים הוא מייחס חשיבות יתירה מבחינת תפיסתם את אופי המאורעות. "באופן כזה הננו רואים כי המחקרים היהודיים, עם כל נטייתם להלך-מחשבה תיאולוגי, הרגישו באופי הסוציאלי של המאורעות, ויש שהתקרבו להבנת המ" טרה של השחרור הלאומי של התנועה האוקראינית". מטרה עיקרית לבעל המחקר: הזמת ההיסטוריון גרפיה הלאומנית של שלושת העמים גם יחד, השות" פים למאורעות ת"ט-ת"ט: האוקראינים, הפולנים והיהודים. לדעתו חטאו כולם כלפי האמת ההיסטורית, ההיסטוריוגרפיה האוקראינית הגוימה בהערכת מקומם של החוכרים היהודים באוקראינה באותה תקופה, שהרי היו גם הרבה חוכרים לא-יהודים. מלבד זה העלימו עין מהדיפרנציאציה החברתית בתוך הישוב היהודי ולא ראו את החלקים הפלביאיים שבו, זו דלתי-העם והחלכאים שחלקם בישוב היהודי היה לא מועט. היהודים כולם היו כהטיבה סוציאלית אחת, שניצלה את אכרי אוקראינה, גם בעיני ההיסטוריון גרפיה האוקראינית הלאומית העממית ואף בעיני אלה, "שהסוו את עצמם בסרמינוולוגיה מרכסיסטית, "היסטוריונים" שונאי העם שפעלו בתקופה מסוימת כמתבלים בחזית ההיסטורית, עקב התרופפותה של העירנות הבולשביסטית".

גם רושמי הרשומות הפולנים, בשל עורונם המעמ" די וצרותם הלאומית, לא הוכשרו לראות את הניגודים שבמבנה הפיאודאלי-קולוניאלי של אוקראינה והם ראו את סיבת הסיבות למלחמה — בתפקידם של החוכרים היהודים ועוררתם לפאנים הפולנים בניצול האכרים, והרי היו אנשי שליאכטה אוקראינים בעלי רכוש קרקעי מועט או מחוסרי-אדמה, שהיו מוכנים למלא את מקומם של החוכרים היהודים.

לעומת זאת, חטאה ההיסטוריוגרפיה היהודית בהשתדלות יתירה ללמד זכות על היהודים ויהי מה. היא ראתה את היהודים בתוך שואת ת"ט-ת"ט כנתונים בין הפטיש והסדן — בין שכבת הפיאודלים הפולנים ובין האכרים האוקראינים המנוצלים המת" קוממים — וביקשה להוכיח שהיהודים היו קרבן המלחמה, ולא צד פעיל בה. היא אף הגדישה בהבל- טת תלותו של החוכר היהודי בפריץ הפולני ואף את רדיפתם הבצע של נושך-הנשך היהודי ראתה להסביר בסחטנותו היתרה של הפריץ הפולני. העובדה שבטור פו של דבר סבלו בגלל החוכרים והמלומים ברביית גם המוני העם היהודי חיזקה את הרושם כי אמנם

כרים, לא נפגעו אלא יהודים מעטים, ואילו, במרד המלניצקי מילא הטבח ביהודים אותו תפקיד של דיוארכיה סוציאלית שמילאו קודם ואחרי כן הפרעות ביהודים בפולין ובארצות אחרות (די יידן אין פוילן, עמ' 163, ג'יריורק, 1946).

בבקשו ראיות כי היו יהודים שהצטרפו לאוקראינים — מסתמך בורובוי על כמה תעודות לא יהודיות המספרות על יהודים שהתנצרו ונותרו בחיים, אך כלום היתה זו בחירה חפשית? וכך יספר ר' נתן נטע על יהודי סורהובישק, זובוטוב, בנפסקה וטטיב: „אמרו: אם אנו נמתין עד שיבואו היונים לעיר ועשו בנו כלה ונתרצה, או יכריחונו להמיר דתנו הלילה, מוטב לנו שנלך אל מחנה הקדרים בשבי“ (עמ' 33). אכן, מלחמת שחרור סוציאלית-לאומית מובן הקת היא שהורגת יהודים מבלי הבדיל בין עשיר ורש, ושהמרת-הדת היא להם המפלט היחיד מרציחות. החוקר חורז כמה עובדות מפוקפקות ורמיים קלוריים למחרות אחת כדי להקיש מהם על הצטרפות השכבות התחתונות של יהדות אוקראינה למלחמת האוקראינים בשררה הפולנית, אעפ"י שידוע הוא כי „כל התומר מקוטע ואינו מספיק כדי שאפשר יהיה לפתור את השאלה בממדים המדויקים של החוין הנדון“.

ואולם הגורמים שהפריעו את הצטרפותם של היהודים לאוקראינים ידועים גם הם לבורובוי. אין לשכות כמובן, כי בעד התפקיד שמילאו השכבות העליונות של יהדות אוקראינה בשיטת הניצול הפר-אודלי שילמו בדמם קודם כל ההמונים היהודיים, שאינם אשמים כלל בניצול הפיאודלי של האכרים, זו היתה תוצאת ההתבדלות היהודית, שהיתה מאורגנת בקהילותיה מבחינה דתית גזעית, לא פחות מהן בא הדבר בעטיה של התנועה האנטי-פיאודלית והאנטי-פולנית של העם האוקראיני אשר בהכרח היסטורי הצטיינה בהסתגרות לאומית-דתית, יש להביא בחשיבון גם את תפקיד התעמולה האנטישמית של הכמורה והיחס העויין של העירוניים האוקראינים שהשליאכטה שגדלה על קרקע ההתחרות הכלכלית, כל זה העמיד חלק גדול מן הישוב היהודי באוקראינה מחוץ לתנועה האנטי-פולנית והאנטי-פיאודלית, מכאן הסרגדיה הגדולה העוברת על ההמונים היהודים בימים ההם, והקרבות הרבים לאין-ספור שהקריבו. המצב נסתבך בזה, שהמעבר לצד המורדים היה לעתים קרובות (אך לא תמיד) קשור בהמרת דת, והיש להוסיף כיר את גודל התפקיד שמילאה הדת בתי היהודים בימים ההם? דומה, שבשורות אלו קרב בורובוי אל התשובה

העיר — שרים רוכבי סוסים ברחו לצד אחד, והיהודים האביונים — שומרי העיר לא היו מניחים אותם לגוס, ונהרגו על קידוש השם כעשרת אלפים נפשות“ (עמ' 47). ולהלן: „ודלת העם הנשארים בק"ק בריסק ובק"ק פנסק נהרגו על קידוש השם“ (עמ' 58).

דברי בורובוי נדפסו בראשית מלחמת העולם השנייה. ברוסיה הזכרו על יחס חדש לגיבורים שונים בהיסטוריה הרוסית, ובתוכם המלניצקי, שלא שימשו קודם דמויות מהנכות לסוציאליסטים רוסיים ואף לרוסים מתקדמים סתם, אולי אין לבוא ולתבוע מהיסטוריון יהודי ברוסיה שיעזר ויצא נגד הערכת האישים המקובלת, משום שתחושתו היהודית הטביעה עית מצויה עליו הערכה אחרת, אבל מה הדבר הכופה יהודי שראה בעיניו את טבח פטלורה לבקש פירוש שיש זרים ומזרחים לעמדת היהודים במאורעות ת"ח — ת"ט, אשר נלחמו, כביכול, לא כיהודים, שלא רצו ליהרג אלא כבני שכבה סוציאלית מסוימת? אין שולל כי אמנם היו יסודות סוציאליים למלחמה הזאת, הכיר בזה כבר ר' נתן נטע הנזכר ובפתיחה לספרו הוא אומר: „ועם היונים היו הולכים ודלים והיו נבזים ושפלים והיו לעבדים ולשפחות לעם פולין וליהודים להבדיל“ („יון מצולה“ עמ' 19) ובמקום אחר: „וכל כך היו שפלים עד שכמעט כל האומות ואפילו אותה אומה הירודה (כלומר: היהודים) — המעתיק בין כל האומות היו מושלים בה“ אבל מלחמת ת"ח-ת"ט כלום דגלה בגאולת „נבזים ושפלים“ אלה? וכי ביקשה לשנות את מצבם, מלבד גירוש הפולנים ומסירת היהודים בידיהם?

בורובוי מעלים עין כמעט מתפקידם של האוקראינים העירוניים במאורעות אלו, ב„יון מצולה“ מסופר על נמירוב, למשל: „וכתב (המלניצקי — המעתיק) לראשי אנשי העיר שיהיו בעזרם, ואנשי העיר הקדרי מו נעשה לנשמע לסייעם בכל כוחם, לא מפני אהבה תם, אלא מפני שנאת היהודים... הלכו כל היהודים עם נשיהם וטפם וכסף וזהב שלהם אל המבצר וסגרו המבצר בדלתים ובריחים להלחם כנגדם, מה עשו הרשעים הקונקין? עשו להם דגלים כמו שיש לעם פולין... ואנשי העיר יודעים מן הערמה והיו קוראים אל היהודים במבצר: סתחו השער כי זה החיל מעם פולין, שבאו לעזור אתכם מיד אויביכם“ (עמ' 37) — וכשפתחו להם הרגו ביהודים הרג רב, ונשאלת השאלה: מה יתרוגה של „מלחמת שחרור“ זו מכל שאר הפוגרומים?

הדין עם ההיסטוריון רפאל מאהלר כשהוא מקביל התקוממות זו כנגד מלחמת האכרים בגרמניה בתקופת הרפורמציה (1525—1524), בגרמניה, שבה נלחמו הא-

העם היהודים", למען יהיה הדבר עדות לדור בו יקומו פרופסורים יהודים לחקור בתקופה ולעיליל סילי סברות מרכסיסטיות בקוף מחש של ספקי-עובדה. מלהמת האוקראינים בפולנים, שבאו לארצם ככוב- שים וכמנצלי אוצרותיה ואנשיה, ודאי מוצדקת היתה, אך בזה אין למצות את השבון הדם היהודי השפוך. שום יחיד או ציבור לא יקבל כדבר-צדק את הדבר אשר דן אותו למיתה. יכול ברובו להתיגע ולהוכיח כי תפיסתו של בעל "יון מצולה" את מאורעות ת"ח— ת"ט מבטאה, בסופו של חשבון, את עמדתה של הצמרת החברתית בישוב היהודי באוקראינה שחיתה על הניצול ושהיתה קשורה קשר אמיץ עם בעלי- האחוזה הפולנים. לאמתו של דבר אין הנובר רוחש אהבה יתרה לפולנים בכלל, אלא כעיקר לוישניוביזקי שנהג ביד חזקה עם המורדים האוקראינים משמידי עמו, והרי לפנינו לא אורינטציה פולנית, אלא אור- יינטציה כלפי הפך-החיים. דברי הנובר כי "השרים אוהבים ליהודים מאד והיו עם היהודי באגודה אחת ובנפש אחת" (עמ' 35) אינם חשובים כסופה של אותה פיסקה: "כי לולא זאת לא היתה תקומה חלילה לשארית ישראל".

האמתית על השאלה: מדוע לא יכלו היהודים להשר- תחף בחילות המלניצקי. נטייתם לצד הפולנים היתה פרי העובדה שהללו לא הרגו בהם, אעפ"י שלא היו חוששים לבגוד בהם בכל עת מצוא — כאשר עשו במצור טולצ'ין, בורובוי המרבה לשרש את "יון מצולה" ומקורות אחרים ונאחו בכל רמו להשתתפות דלת-העם היהודית במלחמה נגד הפולנים או לימין האוקראינים. נעלם ממנו משום-מה קטע על פעולתו של פירלי, שר-צבא פולני, שנשלח לעשות שפטים באוקראינים לאחר מעשה התרמית באוסטרא שהזי מינו יהודים לשוב ובשוכם מסרום לקווקים הרוצחים... ומשם הלך לק"ק וסלב סמוך למבצר, נגד היונים ועשה כמה נקמות באנשי העיר וסלב, ויתחברו אליו גם כמה מאות דלת-העם היהודים גבורי חיל וילכו גם כן להנקם מאויביהם. וישלח שר הצבא פירלי כמה אלפים משרי פולין וכמה מאות מיהודים על המקומות סביבותיהם שהיו שם מעם היונים המורדים וילחמו כנגדם ויכו בהם היונים מכה רבה וילכדו כל המקומות... י"ב שבועות עמדו שם במערכה, ועשו נקמות גדולות ביונים. כאשר עשו כן שלמו להם" (עמ' 71), תיתי לר' נתן נטע שדייק ורשם "דלת-

בשולי התוברת

כחוברת הראשונה של "אחדות העבודה", ירחונה של מפלגת פועלי ארץ-ישראל שקדם ל"מולד", שיצאה לפני שמונה עשרה שנה, נמסרת גם חוברת זו לקוראיה בלא דברי הקדמה. הצורך בבימה עיונית וספרותית הוא צורך מורגש — ולפחות ראוי שיהיה מורגש — ובתקופה כבדת-גורל זו על אחת כמה וכמה. כקודמו גם "מולד" — "תחומי התנועה הם תחומיו". מאז ועד היום גשתנו התחומים, במקצת. להוותנו — ואף צירוף פשוט כאחדות העבודה יצא מידי פשוט. במידה שכתבי-עת יש בכוחו לסייע בחידוש מושגים שנפגעו או נחרקו מתכנם — ירים הירחון את תרומתו. ערכים שקנתה תנועת הפועלים העברית בעשייה עשירה, מרובת-צדדים, ואף ביסורי האבקות קשים, ומקופל בהם ממיטב החזון והיכולת של דורנו, עשויים להתקפה גם מחוסר טיפוח וביטוי. זה שנים אין ביטויה של תנועת הפועלים העברית עולה בקנה אחד עם מעמדה המדיני וההיסטורי.

כל כתבי-עת מוטב לו שחוברותיו תדברנה בעדו. ברי: ירחון שגוסו פתוח לרווחת העולם, ושרשיו נטועים בקרקענו, המבקש מזיגה של רמת ביטוי ואחריות, במאמר ומסה כבדברי ספרות וביקורת, דרכו זרועה מכשולים רבים. בחוברת זו ודאי ימצא הקורא עקבות ההאבקות על המזיגה הזאת, על הישגיה ואכזבותיה. אין לנו אלא להבטיח כי ההאבקות עוד תגבר — ולקוות כי ירבו גם ההישגים.

מאמרו של יעקב לשציינסקי הוא כמאמר פתיחה לסדרת מאמרים המחשבים חשבון מצבו וזכויותיו של העם היהודי לפני השואה ובעקבותיה, המאמרים יבואו ב"מולד".

ויל הרברג הוא הוגה סוציאליסטי, מיהודי גרמניה שבארצות-הברית. הוא עוסק בעבודת מחקר מטעם יוניון גדול של סי איי או, אחד משני איגודי הפועלים באמריקה. אין ספק כי מסתו המעמיקה של הרברג תעורר ויכוח — ותעמיק את הכירור, לכך נוצר "מולד".

"הקיטרוג על מגדלי" בחוברת זו תם ולא נשלם. יעקב סיכמן ישלים את חשבוננו הממצה עם המקטרגים באחת החוברות הבאות.

סיפורו של יוחנן טברסקי "הפגישה" הוא פרק מרומן על הרמח"ל אשר עמו בכתובים. לאנסה דל ואסטו הוא הוגה צרפתי קאתולי שעשה עם גאנדי שלושה חדשים. הפרקים, במחיצתו של גאנדי" הם מספרו (Edition Denoël) *Le Pèlerinage aux sources*.